

Voorjaarsweekend 2008 in westelijk Noord-Brabant. Bryologisch verslag

Jurgen Nieuwkoop

Inleiding

Westelijk Noord-Brabant telt nog veel 'witte hokken'. Dat zijn atlasblokken met weinig mosopgaven. Het Voorjaarsweekend op 3, 4 en 5 mei 2008 was bedoeld om hier wat aan te doen. Dus trok een groepje fanatiekelingen 3 dagen lang door de Brabantse klei. We ontdekten dat die witte hokken niet voor niks wit zijn. De vele akkers op klei zijn vrijwel mosloos. We moesten het hebben van bosjes, begraafplaatsen, boomkwekerijen; zelfs de voegen tussen straatstenen werden uitgekrabd. Het weekend viel in de eerste warme dagen van het jaar en de brandnetels in de kleibossen stonden kniehoog. Het viel dus niet altijd mee. Toch troosten we ons met de gedachte dat we een belangrijke bijdrage aan de wetenschap hebben geleverd. Maar na de kop van Noord-Holland (najaar 2006) en nu dan westelijk Noord-Brabant mag het een volgende keer wel iets minder wit!

Excursies en bijzondere vondsten

Op zaterdag bezochten we het mooie historische sluiscomplex Benedensas. De aanleg van de sluis begon in 1824. Na voltooiing kwamen de voorheen regelmatige overstromingen van Roosendaalse en Steenbergsche Vliet bij vloed in het Volkerak niet langer voor. Tegenwoordig heeft de sluis een ingenieuze automatische fiets- en voetgangersbrug die een oversteek eens per 10 minuten mogelijk maakt. Behalve dijk-taluds, een slootje, oevers, muren en recent afgegraven grond zorgde een mooi uitgegroeide solitaire Es voor de betere vondsten van het weekeinde. Hierop groeide een klein matje *Leucodon sciuroides*. Arno nam een stukje van een polletje *Orthotrichum* mee dat in het veld voor een mogelijke *O. pallens* werd aangezien. Maar het bleek *O. scanicum*! Hij schrijft: 'Op dezelfde Es met *Leucodon*! Iemand anders vond hem, ik zou

het controleren. Ik denk dat dit de eerste vondst van *O. scanicum* is op een Werkgroepexcursie. Alle andere vondsten zijn van gebieds-inventarisaties? Thuis bleken de huikjes toch zeer kort behaard. De kapsels hebben twee-cel brede strepen en ook de bijna gladde bladcellen zijn kenmerkend. Een half polletje is blijven staan.'

Later op de dag bezochten we de begraafplaatsen van De Heen en Fijnaart en een klein bosje en vochtig grasland tussen Willemstad en Fijnaart. Begraafplaatsen bieden een welkome aanvulling op de soortenlijst door de open grond en stenige substraten. Soms staan er ook mooie oude bomen met epifyten.

De zondag brachten we volledig in het bos door; dat was even zoeken in het open akker landschap. We troffen het in een mooi perceel met oude stoven van Essen en Wilgen tussen Oudenbosch en Zevenbergen. Met name de Essen waren dicht begroeid met *Homalia trichomanoides*. De bodem had hier en daar dikke tapijten *Thamnobryum alopecurum*. Epifyten waren schaars aanwezig. In het aangrenzende Essen-Kersen bos ontbraken ze zelfs vrijwel geheel. Daar stond een *Fissidens*-rijke bosbodem met *F. exilis* tegenover. We eindigden die zondag in een nat wilgenbos ten zuiden van Stampersgat.

Maandag begon stichtelijk op de RK en PC begraafplaatsen van Oudenbosch. De RK begraafplaats lag niet alleen aan de voet van de basiliek van Oudenbosch (een 1:2 kopie van een deel van de St. Pieter) maar was ook aanzienlijk soortenrijker. Helaas waren we net een week te vroeg voor het huwelijk van onze volkszanger Fransje Bauer. De protestantse medemens was verbannen naar de rand van het dorp. Daar was de parkeerplaats zo mogelijk leuker dan de begraafplaats, met niet alleen *Marchantia polymorpha* maar ook *Riccia cavernosa* tussen de betonklinkers. Opmerkelijk genoeg

vonden we die ook tijdens de Noord-Holland excursie van september 2006 tussen klinkers bij een straatkolk. Een verwaarloosde standplaats van deze soort?

Na een weinig inspirerend bosje in Kuivezand ten westen van Oudenbosch, eindigden we het weekeinde in het natuurontwikkelingsgebied Gastelsch Laag.

Alle deelnemers bezochten op verschillende momenten de boomkwekerij achter de camping. Hoewel er een penetrante lucht van bestrijdingsmiddelen hing en de bodem bedekt was met dikke tapijten *Marchantia*, bleek er ook een fraaie populatie van *Sphaerocarpos texanus* aanwezig. Een van de zeldzaamste soorten van het weekeinde die in opmerkelijk grote rozetten tot zo'n 4 cm groeide.

Werkwijze

Hoe gaat dat hokken van ogenschijnlijk onaantrekkelijke gebieden in zijn werk? Men rijdt met de auto in colonne naar een parkeerplaats. Stapt uit de auto en duikt op de knieën op de stoep, in het plantsoen, in een sloot, en begint met het roepen van allerlei namen die braaf genoteerd worden. Vrijwel elke excursie begint met *Barbula convoluta*, *B. unguiculata*, *Bryum barnesii*, *B. dichotomum*, *B. argenteum*, *Pseudocrossidium hornschuchianum* en *Brachythecium rutabulum*. Er is in het bewoonde Nederland nauwelijks een km-hok denkbaar zonder deze soorten. Elke straat, plantsoen en grasveldje levert deze soorten binnen enkele minuten zoeken op. Dat geldt ook voor enkele steenbewonende soorten zoals *Grimmia pulvinata*, *Tortula muralis* en *Bryum capillare*. Tegenwoordig leveren ook bomen een gegarandeerd basisassortiment van de soortenlijst met enkele algemene epifieten: *Orthotrichum affine* en *O. diaphanum*, maar ook al vaak *Syntrichia papillosa*, *Frullania dilatata*, *Radula complanata* en diverse andere *Orthotrichum*-soorten. 'Recente' bryologen zien deze soorten als normaal; zelfs in relatief arme hokken komen ze dikwijls voor op een boom langs de weg of in een woonwijk. Hoe anders was dat twintig jaar geleden, toen we blij waren met elke *Frullania* en *Radula*. En toen *Cryphaea*, *Orthotrichum pulchellum* en

Ulota phyllantha alleen nog van de kust bekend waren!

Resultaten van het hokken

Onderstaande tabel laat zien hoeveel soorten er uit de atlasblokken vóór en ná het voorjaarsweekend bekend zijn. In alle blokken heeft de werkgroep gezorgd voor een toename van het aantal bekende soorten. Het gemiddelde aantal soorten per atlasblok is gestegen van 42 naar 64.

Tabel met aantal bezochte km-hokken per atlasblok en het aantal bekende soorten voor en na het weekend.

atlas-blok	aantal bezochte km-hokken	aantal soorten voor	aantal soorten na
43.47	2	36	62
43.54	2	21	65
43.56	1	74	78
43.57	1	42	55
43.58	4	36	79
49.17	2	43	65

Atlasblok 43.47

We bezochten twee km-hokken: een met een bosje en vochtig grasland westelijk van het Breede Gat en een met de begraafplaats van Fijnaart. Hoewel het bosje niet erg aantrekkelijk oogde, herbergde het toch 6 *Orthotrichum*'s, 2 *Syntrichia*'s en *Ulota bruchii*. Het grasland was, hoewel vochtig en schraal, uitgesproken soortenarm. De begraafplaats leverde behalve veel algemene ruderaal soorten ook enkele typische kleibewoners zoals *Fissidens taxifolius*, *Physcomitrium pyriforme* en *Pohlia melanodon* en wat steensoorten op.

Atlasblok 43.54

Ook hier bezochten we twee km-hokken: het sluisencomplex Benedensas in de monding van de Steenbergsche Vliet en de begraafplaats langs de dijk ten zuiden van De Heen. De al genoemde oude Es zorgde voor de klappers van het weekeinde: *Leucodon sciuroides* en *Orthotrichum scanicum*. Maar ook een slootje trok de aandacht met *Cratoneuron filicinum* en *Oxyrrhynchium*

speciosum. Een open kantje aan de voet van de dijk – waar zich twee jonge konijnen schuil hielden – leverde de enige vondst in het weekeinde van *Bryum ruderales* op. De muur van de sluis bezat wat *Gyroweissia tenuis* in een kleine holte.

De begraafplaats aan de voet van de dijk leverde behalve verbaasd kijkende bezoekers, ook een welkome aanvulling met *Aloina aloides* var. *ambigua* op kleibodem en *Bryum radiculosum* op de sokkel van een beeld.

Atlasblok 43.56

In dit atlasblok bezochten we slechts één km-hok dat al grondig door Adrie Gladdines en Petra van de Wiel geïnventariseerd was. Ons bezoek was veel te kort om alle soorten die Adrie en Petra hier vonden te zien, maar we konden de al indrukwekkende soortenlijst van 74 soorten toch nog met 4 aanvullen. Het betreft een nat wilgenbos tussen het Mark-Vlietkanaal en de Gastelse Dijk. Het bos bezit een rijke *Orthotrichum*-flora van 9 soorten, 4 *Syntrichia*'s, 3 *Ulota*'s en 2 *Zygodon*'s. En oh ja, in het bos wonen enkele hanen.

Atlasblok 43.57

Ook hier slechts één km hok bezocht. Het is dat een noordelijk puntje Gastelsch Laag in dat hok valt, anders was de soortenlijst bedroevend gebleven. Een ogenschijnlijk aardig nat bosje met Esdoorns en Essen leverde behalve *Fissidens exilis* nauwelijks wat op. Een greppel, wegberm en wat wegbomen leverden de triviale soorten van elk hok. Het stukje Gastelsch Laag was goed voor onder andere *Aulacomnium palustre* en *Sphagnum palustre*.

Atlasblok 43.58

Maar liefst vier km-hokken werden (deels) onderzocht: de Essen-Wilgen en Essen-Kersen bosjes tussen Oudenbosch en Zevenbergen en de 2 begraafplaatsen van Oudenbosch. Hiermee neemt het atlasblok qua soorten-aantal wel meteen de koppositie in. Hoezo is er geen relatie tussen soorten-aantal en onderzoeksintensiteit? Het RK kerkhof leverde *Bryoerythrophyllum recurvirostre* en *Homalothecium lutescens* op, de PK begraafplaats viel op door de netheid én

Riccia cavernosa tussen de klinkers van de parkeerhavens. De bosjes waren rijk aan *Fissidens*, *Homalia*, *Thamnobryum* en een plukje *Cirriphyllum*.

Atlasblok 49.17

De *Calliergon giganteum* die J.G. Sloff in 1931 in dit blok vond, hebben we niet teruggevonden. Hoewel Jan Pellicaan ons drie dagen lang afraadde er naar toe te gaan, is het Gastelsch Laag toch een mooi natuurontwikkelingsgebied. Maar Jan heeft wel gelijk: meer vanwege de Pilvaren (hele sloten vullend) en Kartelblad dan vanwege bijzondere mossen. Maar we vonden dit weekeinde alleen hier soorten van venig-zandige bodems zoals *Sphagnum palustre* en *S. denticulatum*, *Aulacomnium palustre*, *Pseudephemerum nitidum* en *Warnstorfia exannulata*.

De boomkwekerij leerde naast de bijzondere *Sphaerocarpos texanus* (niet eerder buiten Zuid-Limburg en zuidoost Brabant gevonden) ook veel *Riccia sorocarpa* en een enkel rozetje *R. glauca* op. Toch nog even echt in Brabant!

Deelnemers mossenexcursies

Adrie Gladdines (za+zo), Arno van der Pluijm (za), Dick Kerkhof (za + zo), Jan Pellicaan, Jan Vrouwe, Jan Zwienenberg, Jo van Meurs, Jurgen, Jasmijn en Puck Nieuwkoop, Kirsten Dekker (zo), Marleen Smulders, Nico Buiten, Peter Hovenkamp.

Locatielijst

zaterdag 3 mei

076-404, 43.54.12, Steenberg, Sluizencomplex Benedensas in de monding van de Steenbergsche Vliet (dijktaluds, slootje, recent afgegraven grond, oever, muurtjes en bomen).

077-402, 43.54.33, Steenberg, begraafplaats langs de dijk ten zuiden van De Heen (open kleigrond en steen).

090-408, 43.47.21, Fijnaart, bosje en vochtig grasland westelijk van het Breede Gat (vochtig grasland en bos op klei).

091-405, 43.47.52, Fijnaart, begraafplaats (open kleigrond en steen).

zondag 4 mei

099-404, 43.58.15, Oudenbosch, St. Maartenspolder, bosje zuidelijk van de Mark, westelijk van het spoor (stoven van Essen en Wilgen op klei).

099-403, 43.58.25, Oudenbosch, St. Maartenspolder, bosje zuidelijk van de Mark, westelijk van het spoor (Essen-Kersbos op klei).
088-401, 43.56.44, Oud Gastel, bosje tussen Mark-Vlietkanaal en Gastelse Dijk (nat Wilgenbos).
093-398, 49.17.24, Oud Gastel, boomkwekerij achter camping De Nieuwe Riet (bespoten open zandige klei).

maandag 5 mei

095-400, 43.58.51, Oudenbosch, RK begraafplaats (open zandige klei, stenen, grind).
095-401, 43.58.41, Oudenbosch, protestantse begraafplaats en parkeerplaats (open zandige klei, gazons, stenen, voegen tussen straatklinkers).
094-400, 43.57.55, Oudenbosch, Kuivezand (wegberm, greppel en bosje).
094-399, 49.17.15, Oudenbosch, Gastelsch Laag (natuurontwikkeling, natte venig zandige grond).

Dankwoord

Onze hartelijke dank aan Adrie Gladdines die ons met zijn lokale kennis foutloos (een tevergeefse poging om bryologen in Steenberg en af te schudden daar gelaten) naar de diverse excursieplekken leidde en nieuwsgierige wandelaars te woord stond.

Onze webmaster Laurens Sparrius leverde overzichten van al bekende opgaven in de bezochte atlasblokken. Daaruit blijkt dat ook Hans de Bruijn, hoewel niet op het weekeinde aanwezig, een belangrijke bijdrage aan de kennis van de Westbrabantse mosflora verzorgd heeft, naar wij vermoeden door uitstapjes rondom bushaltes te maken.

Auteursgegevens

J.A.W. Nieuwkoop, Vluchtheuvelstraat 6, 6621 BK Dreumel (jurgen.nieuwkoop@hetnet.nl)

Abstract

Bryological report of the 2008 spring meeting in the westernmost part of the province of Noord-Brabant

The BLWG weekend in the western part of the province of Noord-Brabant was meant to catch up with respect to bryological activities in this region. Twelve km-squares were visited resulting in 64 species per square on average. *Leucodon sciurooides*, *Orthotrichum scanicum* and *Sphaerocarpaceus texanus* were the most important finds.